

УДК 821.161.2'06-92-7.09(477)“192/193”(045)

Н. І. Зикун

УКРАЇНЬСЬКА САТИРИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА 20–30-х рр. ХХ ст. В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПОГЛЯДІВ НА РОЛЬ КРИТИКИ ТА САМОКРИТИКИ

У статті досліджено трансформацію українського сатиричного дискурсу у 20–30-х рр. ХХ ст., особливості сатиричної публіцистики на тлі зміни підходів до розуміння й оцінки критики й самокритики, простежено їхній вплив на жанрово-тематичні параметри публіцистики.

Доведено, що в досліджувану епоху сатира набуває виразного політичного забарвлення, визначається соціально-політичними кампаніями, це призводить до зменшення її гостроти й тематичного розмаїття. Сатиричні публікації все рідше з'являються в пресі. У другій пол. 30-х рр. ХХ ст. багато сатиричних видань припиняє своє існування.

Ключові слова: сатирична публіцистика, сатиричне видання, сатиричний жанр, цензура, критика, самокритика.

I. Вступ

Історією української журналістики накопичений багатий матеріал про особливості пресового розвитку на різних історичних етапах. Великий інтерес для науковців становлять питання як суспільних передумов розгортання газетно-журнальної справи, так і власне перебігу пресових явищ. Дослідження вчених, виконані на матеріалах про особливості системи друкованих ЗМІ того чи іншого регіону, дають підстави для узагальнення й визначення загальних тенденцій у розвитку певних сегментів журналістики під впливом суспільних процесів. Серед них особливим залишається сатиричний пресовий масив, який найбільш чутливо реагував на зовнішні чинники, суспільно-політичні й культурно-мистецькі шукання кожної епохи.

Період 20–30-х рр. минулого століття знайшов відображення в низці досліджень таких авторів, як: В. Владимиров, А. Животко, А. Капелюшний, І. Крупський, І. Михайлин та ін. Однак поява із часом нових досліджень, введення в науковий обіг нових фактів актуалізують вивчення певних аспектів сатиричної публіцистики цього періоду.

II. Постановка завдання

Метою статті є встановлення особливостей української сатиричної публіцистики 20–30-х рр. ХХ ст. на тлі зміни підходів до розуміння й оцінки критики та самокритики, її впливу на жанрово-тематичні параметри публіцистики.

III. Результати

Ризький договір, підписаний 18 березня 1921 р. між Польщею та радянською Росією, завершив героїчний період визвольних змагань, боротьби за волю України, за її державність і національні права, який мав неперехідне значення для розвитку національної самосвідомості, згуртованості й осмисленості подальшого шляху [11, с. 135].

Далі починається історія України під більшовицькою окупацією, історія боротьби за своє національне “я”, за свою національну культуру й свободу. Так, 20–30-і рр. ХХ ст. стали переломними, вони позначилися активним формуванням тоталітарної культури, яка визначила вектор розвитку країни, зокрема її Наддніпрянського регіону, на багато років.

У зв'язку зі складністю суспільно-політичних, ідеологічних, культурних процесів інформаційний простір і масив друкованих ЗМІ цього періоду, зокрема сатиричних, був багатшаровим. У розвитку сатири виразно виокремлюються, насамперед, два напрями: критика білогвардійщини й зовнішньої контрреволюції на сторінках червоноармійських і цивільних газет; антибільшовицькі й антиінтервенційні матеріали, які обстоювали утвердження самостійної Української держави, що було можливо лише за умови соціального визволення й національного відродження, виходу зі сфери імперської великодержавницької, водночас колоніалістської політики [5, с. 260]. В. Владимиров вказує на повне несприйняття більшовизму як ідеології, яке спочатку в Україні було одностайним. Силкові методи розправи більшовиків з українськими виданнями та їхніми редакторами у Сумах, Полтаві, Харкові засвідчили ігнорування ними демократичних норм, схильність до насильства [1, с. 17], що неминуче викликало спротив. Однак із часом опір поступово слабшає, а з 1922 р. починається вже системне й цілеспрямоване формування компартійної преси в Наддніпрянщині.

А. Животко, характеризуючи період 1920–1939 рр. як “початки комуністичної та офіційної совєтської преси на українських землях”, виокремлює три періоди: 1) ліквідації органів української національної й соціалістичної думки, що не підтримували радян-

ських візців; 2) збільшення кількості україномовних видань під гаслом “українізації” (1924–1931 рр.); 3) тотального й холоднокровного знищення української національної думки, протиставлення ідеї українства – ідеї советської батьківщини й братання української і російської літератур “на користь останньої” (1930–1932 рр.) [4, с. 237–239].

На межі 20–30-х рр. ХХ ст. сатирична творчість набуває виразного політичного забарвлення, визначається соціально-політичними кампаніями, що, відповідно, призводить до зменшення її гостроти й тематичного розмаїття [5, с. 267]. Із часом стає очевидно, що сатирі в друці нового світу відводили допоміжну роль – висміювання окремих особистостей, а не створення сатиричних типів [19, с. 3]. Збіднення гумористично-сатиричної газетно-журнальної практики, на думку дослідників, зумовлене, насамперед, поверховістю розуміння суперечностей у розвитку радянського суспільства. Основним конфліктом сатиричних, зокрема фейлетонних, публікацій досліджуваного періоду ставало протиставлення недосконалості реального життя (у діяльності чиновників, веденні господарства, торгівлі, освіти, недолугості самих селян) ідеальній моделі соціальної дійсності [20, с. 176]. Критика того чи іншого місцевого керівника жодним чином не кидала тінь на саму систему. Про кричущі факти редакція зазвичай дізнавалася із дописів своїх читачів, які, опрацьовані авторами, набували значної сатиричної сили. Дослідники вказують, що більшість фейлетонних публікацій можна зарахувати до так званих адресних публіцистичних: вони не тільки ґрунтувалися на документальних фактах, а й містили справжні прізвиська героїв, місце їхньої роботи і проживання [20, с. 176]. Тобто автори нібито підкреслювали, що негативні явища – не типові, відповідно, у сатиричних творах описували конкретні поодинокі факти, а не створювали типи.

Найактуальнішими, як свідчать регіональні видання, стають такі теми: діяльність чиновників; критика організації “нового” побуту, влади та громадського життя (винятково м’яка критика у творах гумористично-сатиричного характеру, позбавлених дошкульності й гостроти); критика куркулів, старої влади, створення негативного образу церкви та священників; критика неосвіченості, інертності й пасивності селян (з використанням методів м’якого переконання) тощо [20, с. 177].

Із часом можна констатувати поступове тяжіння української публіцистики до монофункціональності, що загалом характерно для журналістського процесу тоталітарного періоду, у якому “преса жорстко контролюється і використовується не для того, щоб служити людям, а щоб маніпулювати ними, не для того, щоб дати їм можливість вибору, а для того, щоб вирішувати за них, а потім переконувати, не залишаючи їм можливості

вирішити інакше” [14, с. 198–199]. Це призводить до спрощення типологічної системи видань, їх примітивізації, спрямованості на “реконструкцію людського матеріалу”: використання психології дрібного власника, індивідуалістичних, анархічних, релігійних та інших “шкідливих” поглядів, зміни поведінки, прищеплення нових навичок [3, с. 13]. Деякі науковці більш прямолинійні й конкретні у визначенні мети журналістики тоталітарного суспільства – “не переконання реципієнта, а забезпечення й стимулювання роздвоєння його мислення, дресирування, вироблення рефлексу безумовного підкорення владі” [12, с. 62].

Українська преса досліджуваного періоду також очевидно переорієнтовується на завдання “політичного перевиховання” читачів, на виконання “конкретних політичних, ідеологічних, економічних та господарських завдань”, визначених Комуністичною партією [10, с. 1]. Тому її система формувалася уже не стихійно, як відповідь на запити й очікування аудиторії, а методично й цілеспрямовано з урахуванням насамперед завдань комуністичного будівництва. Зокрема, серед журнальних видань були часописи, орієнтовані на всі соціальні прошарки населення, класово тематично диференційовані. Однак їх було саме стільки, аби заповнити ту чи іншу тематичну нішу, фактично кожне із видань було єдиним у своєму роді [10, с. 1]. Партійно-державні органи, таким чином, дбали про формальну представленість усіх типів періодичних видань, однак не захочували зростання кількості, можливість вибору видань, що мали різну концепцію і багатство контенту, тобто кількість періодики певного типу у цей період жорстко контролювалася. У радянський період сатира “регулювалася й обмежувалася партійним диктатом” [6, с. 180]. Особливо прискіпливо ставилися до гумористично-сатиричного типу видань, представленого двотижневиком “Червоний перець”, який видавала з 1927 р. робітничая газета “Пролетар”, та гумористичним журналом “Красный слон”, що випускала друкарня газети “Звезда” (1924–1926 рр.). Очевидно, про недостатність “пропозицій” сатиричних видань, про незадоволеність читачького попиту на сатиричний медійний продукт свідчить синтез гумористично-сатиричних матеріалів із іншою інформацією в журналах із такими напрямками, як економіка і наука, тобто пошук сатирично-критичними матеріалами шляхів до читача не тільки і не стільки через сатиричні видання. Останні не витримували конкуренції з іншими й через те, що не могли подолати обмежувальних заходів влади на місцях ні щодо тем, ні щодо художніх засобів. Адже, як слушно зауважує І. Герман, сатиричні жанри публіцистики, орієнтовані на комічне відображення ненормативних явищ дійсності й відверте висміювання їх, перебували поза межами

тоталітарної культури. Досліджуючи типологічну характеристику запорізької преси 20–40-х рр. ХХ ст., вона не виокремлює сатиричних видань як таких, хоча досліджує лінгвістичні виражальні засоби сатиричних жанрових форм періоду. Дослідниця констатує не лише невелику кількість, низьку майстерність сатиричних жанрів у запорізькій пресі, а й вузькі хронологічні межі та сферу їх побутування [2, с. 162].

К. Ульянова, аналізуючи пресу Луганщини, вказує на формування в цей час багатоврівневої цензури: самоцензура – редакційна цензура – репресивний ідеологічний державно-адміністративний контроль в особі Головліту, який підтримувався каральними інспекціями ОДПУ – НКВД – МДБ. Посилаючись на архівні матеріали місцевої періодики, вона доводить, що через таке цензурне сито не проходили і не доходили до читача публікації, автори яких розвінчували прилаковані картини тріумфу соціалістичного будівництва, привертали увагу до суспільних суперечностей. Неприйнятність відвертої критики й комічної оцінки фактів більшовицько-радянської дійсності пояснювали недовговічність таких жанрових форм, як фейлетон, гумореска, карикатура [18, с. 10].

У цей період створюються суспільні передумови теорії безконфліктності, хибного розуміння типового, що в 30–40-і рр. ХХ ст. стала фактично основоположним принципом художнього й публіцистичного відображення дійсності [9, с. 29]. Знаходилося багато горе-теоретиків, які всліяко доводили недоцільність існування в умовах радянської дійсності сатири. Постійно точилися вульгаризаторські дискусії про межі критики й сатиричного викриття, які, на жаль, знаходили розуміння й підтримку керівників партійних і радянських органів на місцях [15, с. 21–22].

У 20-х рр. ХХ ст. відбувалася еволюція сатиричних жанрів газети; вони, як і художньо-публіцистичні твори (нарис), тяжіли до художньо-белетристичних форм, наслідуючи, відповідно, їх мовностилістичну специфіку. Лише на кінець 30-х рр. ХХ ст. сатиричні жанри набули власне публіцистичних рис, а отже, художньо-літературні експресивні елементи в їхній структурі починають використовувати рідше. Можемо припустити, що із набуттям сатиричними жанрами публіцистичних рис зжив себе сатиричний журнал як тип видання, у якому домінували художні елементи. Крім того, він був доволі громіздким і в плані забезпечення оперативності – сатиричний щотижневик навіть за умови успішного проходження виробничого циклу й чіткого дотримання періодичності програвав сатиричній газеті за оперативністю відображення дійсності. Тому поступово радянська сатира набуває газетної форми, а пізніше – й так званої “ручної” – знамениті “Вікна сатири РОСТА” за оперативністю ін-

формації “випереджали друкарський станок” [17, с. 116–117].

Прикладами більш оперативних тогочасних сатиричних видань можна вважати такі, як: “Губмітла” – сатирико-гумористична газета, яку друкували в 1921 р. у Харкові на сторінках газети “Пролетар” і яка викривала численних шкідливих “мікробів”: валютників, хабарників, хижаків, шахраїв з господарських організацій, міщечників, спекулянтів, злодіїв, халтурників від літератури і мистецтва тощо [15, с. 102], “Верблюди” – сатиричний листок, що випускала на ст. Ясинувата Єкатерининської залізниці у 1933 р. виїзна бригада “Комсомольської правди” [15, с. 73] тощо.

У перші пореволюційні місяці складається достатньо ефективна на той час практика співіснування сатиричного видання із щоденними масовими радянськими газетами. На українських землях це були “Ближе к солнцу” (додаток до “Харьковского пролетария”); “Бич” (додаток до “Киевского пролетария”); “Життя і гумор” (додаток до газет “Робітник” і “Радянська Волинь”, Житомир), “Триер” (додаток до газети “Шлях Леніна”, Полтава), “Не новый хирургический архив” (додаток до “Нового хирургического архива”, Дніпропетровськ); “Терниця” (додаток до газети “Радянська влада”, Біла Церква), “Гаврило” (додаток до газети “Пролетарий”, Харків).

Існування сатиричних додатків допомагало не тільки долати труднощі фінансово-технічного характеру, але й вирішувати питання кадрів та ідеологічних орієнтирів, забезпечувало широку читацьку аудиторію і в її особі – мережу дописувачів, робітниківського активу [17, с. 117–118]. Хоча можемо додати, що така практика мала й іншу важливу мету – завдяки такій “опіці” офіційно визнані й підтримувані владою видання досягали й контрольованість контенту сатиричних видань, спрямованість критики в необхідне русло.

Межі та глибину сатири, коло тем, які могли відобразитися під сатиричним кутом зору, брав на себе сміливість визначити Центральний комітет Комуністичної партії. Зокрема, Постановою “Про сатирично-гумористичні журнали”, виданою у квітні 1927 р., на сатирико-гумористичні журнали покладалося завдання критики й викриття негативних явищ, що заважали комуністичному будівництву, буржуазних поглядів і міщанства в побуті та суспільному житті; недопущення групових, корпоративних, бюрократичних і національно-шовіністичних тенденцій, які нібито суперечили загальнопролетарським інтересам, завданням соціалістичного розвитку; класових ворогів та їхніх посібників [15, с. 23]. До порядку денного кожного партійного з’їзду вносили питання, пов’язані із організацією діяльності преси. Від з’їзду до з’їзду партійний вплив на пресу й контроль за нею лише посилювали та набували все нових форм. У 1928 р. XV з’їзд ВКП(б), роз-

виваючи програму соціалістичного будівництва і шляхи її реалізації, сформулював тезу про критику та самокритику, “не зважаючи на особи”, як одну із центральних на той час. Вона на тривалий період – аж до 50-х рр. минулого століття – стала керівним лозунгом, який так чи інакше знаходив відображення в усіх сферах суспільної діяльності, зокрема й у журналістиці. Вказівка партії про послідовне розгортання на сторінках газет критики і самокритики знизу визначала підходи до організації журналістської діяльності [13, с. 96]. Шириться бригадний рух робкорів, які брали на себе місію громадських контролерів, перевіряючи цехи, заводи, гуртожитки, їдальні, установи, новобудови. Знаходять місце на газетних шпальтах дописи з місць, причому не завжди об’єктивні, що нерідко шкодило загальній справі й ставало засобом зведення особистих рахунків.

На 20–30-ті рр. ХХ ст. припадає диференціація партійним керівництвом мережі сатирично-гумористичних журналів на підставі запитів, інтересів та загального культурного рівня окремих сегментів читачів на чотири категорії: для *політично зрілих робітників* (прикладом можна вважати “Стружки” – пролетарський журнал сатири і гумору (Харків, 1922 р.); літературні і художні достоїнства якого були невисокими через намагання редакції пристосуватися до смаків малограмотного і недостатньо культурного читача); для *членів профспілок* (наприклад, газета “Пролетар”, орган Всеукраїнської Ради Професійних Спілок, видавала в Харкові з січня 1925 р. до січня 1926 р. сатирико-гумористичний журнал “Гаврило”); для *передового селянства; сільських активістів* (у Полтаві в 1934 р. як додаток до газети Полтавської МТС “Шлях Леніна” виходив “Триер” – сатирико-гумористичний листок). Орієнтуючись на ці групи, редакції планували й розгортали масово-інформаційну діяльність у формі робіткорівських нарад, читацьких конференцій, нарад партійців-критиків [15, с. 74].

З часом сатира у пресі міліла, звужувалося коло її предметів і авторів. Централізованість сатиричної журналістики, орієнтованість національних сатиричних журналів на столичні, використання й передрук з них матеріалів зумовили прісність і одноманітність цих видань, тематичну обмеженість і жанрово-змістову шаблонність, що, звісно, не сприяло інтересу до них читачів. Зрозуміло, провінційні видання не могли конкурувати із центральними сатиричними органами та сходили із дистанції.

Попри ідеологічне забарвлення дослідження сатиричної радянської журналістики, автори, однак, визнають, що вже у другій половині 30-х рр. ХХ ст. під впливом культу особи Й. Сталіна сатира “втрачає основне своє достоїнство – конкретність”, злободенність, уникає гострих і актуальних проблем господарського життя, їй притаманний побутовізм,

дрібні теми, неважливі об’єкти. У цей час відбувається й зміна жанрової палітри сатиричних видань – фейлетон поступається гумористичному оповіданню, жарту [15, с. 26].

У цей період виникає так звана низова преса – 1930 р. з’являються дільничні газети. Першим таким виданням на Наддніпрянщині була газета “Шпилька”, яка виходила на шишельній дільниці ливарного цеху заводу “Серп і молот” [13, с. 116]. Поступово основним місцем побутування сатири стають заводські багатотиражки, присвячені викриттю злободенних одиничних фактів із діяльності конкретних осіб. У багатотиражці (тираж – 1 тис.) одного з харківських заводів у формі сатиричних заміток викривалася проблема халтурництва. В одному із номерів добірка матеріалів, об’єднана рубрикою “Нещадно боротися з халтурою в усіх її проявах!”, супроводжувалася цитатою Г. Маленкова, що говорив про тип працівника, якому нічого не варто допустити брак у своїй роботі. Він закликав поставити питання про боротьбу з халтурою в усіх її проявах та із носіями “цієї негідної соціалістичного суспільства вади”. На тій самій сторінці читаємо і допис сталевара Є. Вольпера “Власношкурник в ролі майстра” – про привласнення майстром Шаляпіним грошей, належних усій бригаді за позаурочну роботу (Кіровоць. – № 13 (244). – 1950. – С. 2). Причому такі конкретні публікації й реагування на них знаходимо із номера в номер. Так, допис технолога цеху Т – 7 І. Дубініна “Бюрократ” – про старшого інженера відділу матеріально-технічного постачання А. Радзівона, який гальмував роботу цеху через затримування у виписуванні матеріалів, був вміщений у багатотиражці 7 червня (Кіровоць. – № 21 (282). – 1950. – С. 2). А вже в № 24 (285) від 30.06.1950 р. на с. 2 була реакція на цю публікацію, у якій сказано, що “за бюрократичну тяганину при виписуванні матеріалів на старшого інженера накладено стягнення” і намічено заходи для покращення обслуговування цехів заводу. Підсилюється інформація сатиричним малюнком із зображенням пацієнта – інженера А. Радзівона і лікаря. Із підпису-діалогу дізнаємося, що на підставі скарг і обстеження хворого лікар ставить діагноз – “Зронікус-бюрократизм” і виписує ліки – “Критика зовнішня” і “Самокритика внутрішня”, які радить “приймати день у день потроєними дозами”.

Серед тем сатиричних публікацій можна, насамперед, назвати: бюрократизм, тяганину, кумівство, безгосподарність, головоп’яцтво, пияцтво, лінощі тощо; недоліки в роботі комунального господарства, торговельних організацій, культурних установ. Значне місце відводили антирелігійній пропаганді – журнали насміхалися над папою римським, попами, равинами, муллами й іншими представниками церкви, від яких відвернувся “свідомий робітник”.

Найпоширенішими були малі сатиричні жанри, насамперед фейлетон. Однак, усвідомлюючи необхідність системного впливу на аудиторію, який можливий завдяки використанню різножанрових публікацій, у тому числі й з виразними елементами аналітики й багатого фактажу, автори вдаються до більших жанрових форм, зокрема памфлету. Про зростання популярності жанру засвідчив і вихід у Києві в 1927 р. журналу памфлетів “Бумеранг”, до складу редакційної колегії якого входили М. Семенко, М. Бажан, Гео Шкурупій. Правда, його історія видання на першому номері й завершилася. Памфлети спрямовувалися проти українського націоналізму в питаннях культури, на пропагування й відстоювання ідеї інтернаціоналізму. У публікаціях висміювалась українська білоеміграція, розвінчувалися діячі літератури й мистецтва, які не бажали “бачити того нового в житті країни і народу, що несла з собою радянська дійсність” [15, с. 70]. Науковці зазначають, що на різних етапах радянської доби публіцистична спрямованість пресових органів зазнавала певних змін, але вона була завжди непримиренною й однозначно нищівною щодо критики капіталістичного світу. Висвітлення ж недоліків радянської дійсності потребувало від журналістів обачливості й обережності не лише у виборі тем, а й у використанні художніх засобів і прийомів. Автори не застосовували гострих випадів і писали здебільшого про події й факти, які не наносили найменшої тіні на марксистсько-ленінську ідеологію, суспільний лад, політичний устрій, керівну роль партії. Говорили лише про другорядне, незначне, що знаходило своє відображення в необразливих усмішках, гуморесках та шаржах тривіального характеру [8, с. 231].

IV. Висновки

Сатирична публіцистика особливо відчула на собі жорсткий партійний контроль, існування багаторівневої цензури, крізь яку до читача не пробивалися сатиричні матеріали. У досліджуваний період відбувається еволюція сатиричних жанрів, які втрачають свою художність і злободенність; зменшується кількість сатиричних видань. Багато з них у другій пол. 30-х рр ХХ ст. припиняє своє існування, зокрема з 1934 р. – “Червоний перець”, а з часом сходять із пресового обрію й сатирична журналістика як така. 1937–1938 рр. стали періодом, коли в УРСР не виходило жодного сатиричного видання. Проте цьому сегменту журналістської діяльності судилося відродження із новим діапазоном функцій, системи жанрів і зображально-виражальних засобів, що актуалізує наступні наукові дослідження в зазначеному напрямі.

Список використаної літератури

1. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1991) : навч. посіб. / В. М. Владимиров. – Київ : МАУП, 2007. – 174 с.
2. Герман І. С. Запорізька преса 20–40-х рр. ХХ ст.: жанрово-стильові особливості : дис... канд. філол. наук : 10.01.08 / І. С. Герман ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – Київ, 2003. – 210 с.
3. Гус М. Інформація в газеті: Опыт практического пособия / М. Гус. – Москва : Гос. издат., 2002. – 262 с.
4. Животко А. Історія української преси : навч. посіб. для студ. факультетів журналістики вищих закладів освіти / А. Животко. – Київ : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
5. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. / за ред. чл.-кор. НАН України В. Дончика. – Київ : Либідь, 1994. – Кн. 2. – Ч. 1.
6. Казакова Т. Фейлетон М. Гомона “Мандрівочка з перцем” (липень 1983) як соціокультурний феномен у журналістиці радянської доби / Т. Казакова, Д. Романіченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 1983. – № 1027. – Вип. 4. – С. 180–185.
7. Капелюшний А. О. Виникнення і розвиток української радянської сатиричної публіцистики (1917–1941) / А. О. Капелюшний. – Київ : УМДК, 1990. – 103 с.
8. Колісник Ю. Дезінформаційна функція преси УРСР (міжнародний аспект) / Ю. Колісник // Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики. – 2006. – Вип. 28. – С. 225–238.
9. Николаев Д. Смех – оружие сатиры / Д. Николаев. – Москва : Искусство, 1962. – 224 с.
10. Орлик О. Журнальні видання 20–30-х рр. ХХ століття як джерело дослідження видавничої справи в Україні / О. Орлик // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 6. – С. 37–40.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України: 1900–1923 рр. / Н. Полонська-Василенко. – Київ : 1992. – 136 с.
12. Потятиник Б. Тоталітарна журналістика : текст лекцій / Б. Потятиник. – Львів, 1991. – 80 с.
13. Рубан В. А. Становлення української радянської преси / В. А. Рубан. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 196 с.
14. Сиберт Ф. Четыре теории прессы / Ф. Сиберт, У. Шрам, Т. Питерсон. – Москва : Вагриус, 1998. – 223 с.
15. Стыкалин С. Советская сатирическая печать (1917–1963) / С. Стыкалин, И. Кременская. – Москва : Госполитиздат, 1963. – 484 с.
16. Стыкалин С. Русская сатирическая журналистика революции 1905 года : автореф. дис... канд. филол. наук / С. Стыкалин. – Москва, 1961. – 28 с.
17. Стыкалин С. Советские сатирические журналы 1917–1919 гг. / С. Стыкалин. – Москва : Изд-во МГУ, 1972. – 119 с.
18. Ульянова К. М. Преса Луганщини 1917–1938: становлення та основні тенденції

- розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з соц. ком. : 27.00.04 / Ульянова Катерина Миколаївна ; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
19. Шукуров И. Ш. Конфликт в сатирической публицистике : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / И. Шукуров. – Москва, 1982. – 22 с.
20. Філіпенко Є. С. Жанрово-комунікативні особливості фейлетонів у газеті “Червоний степ” / Є. С.Філіпенко // Наукові записки Інституту журналістики . – 2014. – С. 173–178.
21. Кіровоць: орган партбюро, дирекції та завкому турбогенераторного заводу ім. С. М. Кірова. – Харків. – 1950. – № 13 (244), № 21 (282), 24 (285).

Стаття надійшла до редакції 26.09.2015.

Зыкун Н. И. Украинская сатирическая публицистика 20–30-х гг. XX в. в контексте эволюции взглядов на роль критики и самокритики

В статье исследуются трансформация украинского сатирического дискурса в 20–30-х гг. XX в., особенности сатирической публицистики на фоне изменения подходов к пониманию и оценке критики и самокритики, прослеживается их влияние на жанрово-тематические параметры публицистики.

Доказується, що в изучаемую эпоху сатира приобретает выразительный политический характер, определяется социально-политическими кампаниями, это приводит к уменьшению ее остроты и тематического разнообразия. Сатирические публикации все реже появляются в прессе. Во второй половине 30-х гг. XX в. много сатирических изданий прекращает свое существование.

Ключевые слова: сатирическая публицистика, сатирическое издание, сатирический жанр, цензура, критика, самокритика.

Zykun N. Ukrainian Satirical Journalism of 20–30-ies XX Century in the Context of the Evolution of Views on the Role of Criticism and Self-Criticism

The period of 20–30-ies last century, marked by painful restructuring of satirical discourse under the influence of Soviet ideology is reflected in a number of scientific studies A. Zhyvotko A, V. Vladimirov, I. Krupskiy, A. Kapelyushka, I. Mykhailyna and others.

The aim of article is to establish the characteristics of Ukrainian satirical journalism of the first decades of the twentieth century on the basis of changes in approaches to the understanding and evaluation of criticism and self-criticism, its influence on the genre and thematic parameters of journalism.

In the studied period the satire gets a clear political overtones, determined by socio-political campaigns, which reduces its visual and thematic diversity. The impoverishment of humorous-satirical newspaper and magazine practice is predetermined by understanding of contradictions in the Soviet society. It was the time when the social premise of conflict free theory was forming which later became almost a fundamental principle of artistic and journalistic reflection of the reality while the inappropriate existence of satire was recognizing in the Soviet reality.

Satirical journalism particularly felt the tight control of the party and the existence of multi-censorship. At this time the evolution of satirical genres that lose their artistry and topicality; it reduces the number of satirical publications. In 1928, the XV Congress of the CPSU (b) developing a program of socialist construction and the ways of its implementation, formulated the thesis of criticism and self-criticism “without respect of persons” as one of the key at the time. It was a period of this guiding slogan that somehow found reflection in all spheres of social activity, including journalism. Parties’ notes of the consistent deployment in newspapers criticism and self-criticism from below defined approaches to journalism. Over time, less and less satirical publications appear in print. Their function is partly performed critical information publication-concise, based on documentary evidence, with real names that resembled acts of audits, checks of protocols. Factory newspapers have gradually become the place of existence of journalistic satire dedicated to exposing the facts of some topical activities of specific individuals.

In the second half of the 30’s many satirical publications ceased to exist. 1937–1938 became a period when there were not any satirical publication in the Ukrainian SSR.

Key words: satirical journalism, satirical publications, satirical genre, censorship, criticism, self-criticism.